

Dr hab. Andrzej Lipczyński, prof. UR

dr Jarosław Kinal

Wydział Socjologiczno-Historyczny, Uniwersytet Rzeszowski

Kohabitacja jako nowa forma życia partnerskiego

Abstrakt

Szybkie przemiany społeczno-ekonomiczne i kulturowe jakie pojawiają się w Europie, a tym samym w Polsce nie są korzystne dla małżeństwa i rodziny. Od dłuższego czasu obserwuje się wyraźny spadek zawieranych małżeństw, natomiast w zdecydowanie szybkim tempie pojawiają się związki kohabitacyjne. Jeszcze nie tak dawno kohabitacja była zjawiskiem społecznym stygmatyzowana za pomocą wielu różnych określeń jak „życie w grzechu”, „życie na kocią łapę” czy „życie na kartę rowerową”. Dziś traktowana jest bądź jako etap testujący siłę uczucia i poprzedzający legalizację związku (Segalen, 1996, s.404). Tradycyjnie uważano, iż zjawisko „życia razem bez legalizacji” ograniczone było dawniej przede wszystkim do dwóch grup: elit, które mogły sobie pozwolić na nieliczenie się z opinią publiczną, oraz marginesu społecznego, który egzystował głównie wśród siebie podobnych „niemoralnych indywidualistów”, z wyraźną przewagą tej drugiej subpopulacji. Druga połowa wieku XX sprawiła, że kohabitacja w krajach europejskich powoli poddana została „demokratyzacji”, tj. oswajając się z nią poczęły inne grupy społeczne, traktując to jako wyraz wolnego wyboru drogi życiowej. Tradycyjnie uważano, iż zjawisko „życia razem bez legalizacji” ograniczone było dawniej przede wszystkim do dwóch grup: elit, które mogły sobie pozwolić na nieliczenie się z opinią publiczną, oraz marginesu społecznego, który egzystował głównie wśród siebie podobnych „niemoralnych indywidualistów”, z wyraźną przewagą tej drugiej subpopulacji.

Słowa kluczowe: kohabitacja, związki partnerskie, socjologia rodziny, konkubinat, rodzina

Abstract

The rapid socio-economic and cultural changes that occur in Europe, and thus in Poland, are not beneficial for marriage and the family. For a long time, a significant decline in marriages has been observed, while cohabitation associations are appearing at a fast pace. Not so long ago cohabitation has been a social phenomenon stigmatized with many different expressions such as "life in sin", "life

on a cat's paw" or "life on bicycle card ". Today, it is treated as a stage testing the strength of feelings and preceding the legalization of the relationship (Segalen, 1996, p. Traditionally, it was believed that the phenomenon of "living together without legalization" was previously limited primarily to two groups: elites that could afford not to be public, and a social margin that existed mainly among similar "immoral individuals", with distinct the advantage of this second subpopulation. The second half of the twentieth century meant that cohabitation in European countries was slowly subjected to "democratization", ie other European social groups conceived with it, treating it as an expression of a free choice of a way of life. Traditionally, it was believed that the phenomenon of "living together without legalization" was previously limited primarily to two groups: elites that could afford not to be public, and a social margin that existed mainly among similar "immoral individuals", with distinct the advantage of this second subpopulation.

Key words: sociology of family, co-habitation, concubinage, free relationship, a non-sacramental relationship

Wprowadzenie

Jeszcze nie tak dawno kohabitacja była zjawiskiem społecznym stygmatyzowana za pomocą wielu różnych określeń jak „życie w grzechu”, „życie na kocią łapę” czy „życie na kartę rowerową”. Dziś traktowana jest bądź jako etap testujący siłę uczucia i poprzedzający legalizację związku (Segalen, 1996,s.404). Tradycyjnie uważano, iż zjawisko „życia razem bez legalizacji” ograniczone było dawniej przede wszystkim do dwóch grup: elit, które mogły sobie pozwolić na nieliczenie się z opinią publiczną, oraz marginesu społecznego, który egzystował głównie wśród siebie podobnych „niemoralnych indywiduów”, z wyraźną przewagą tej drugiej subpopulacji. Druga połowa wieku XX sprawiła, że kohabitacja w krajach europejskich powoli poddana została „demokratyzacji”, tj. oswajając się z nią poczęły inne grupy społeczne, traktując to jako wyraz wolnego wy-boru drogi życiowej. Tradycyjnie uważano, iż zjawisko „życia razem bez legalizacji” ograniczone było dawniej przede wszystkim do dwóch grup: elit, które mogły sobie pozwolić na nieliczenie się z opinią publiczną, oraz marginesu społecznego, który egzystował głównie wśród siebie podobnych „niemoralnych indywiduów”, z wyraźną przewagą tej drugiej subpopulacji. Druga połowa wieku XX sprawiła, że kohabitacja w krajach europejskich powoli poddana została „demokratyzacji”, tj. oswajając się z nią poczęły inne grupy społeczne, traktując to jako wyraz wolnego wy-boru drogi życiowej.

Szybkie przemiany społeczno-ekonomiczne i kulturowe jakie pojawiają się w Europie, a tym samym w Polsce nie są korzystne dla małżeństwa i rodziny. Od dłuższego czasu

obserwuje się wyraźny spadek zawieranych małżeństw, natomiast w zdecydowanie szybkim tempie pojawiają się związki kohabitacyjne. Daje temu wyraz przeprowadzony w Polsce Spis Powszechny z 2002 roku. Dane jakie pojawiły się w opracowaniu wskazują, że związki partnerskie stanowią 2% w tym 2,3% rodzin w środowisku miejskim i 1,3 % na wsi wszystkich rodzin w Polsce (Slany 2002; Kwak 2005). Dane te jednak nie odzwierciedlają rzeczywistego obrazu stanu kohabitacji w Polsce, ponieważ nie obejmowały przedmałżeńskie współzamieszkiwanie partnerów.

Wcześniejsze badania z 1995 roku wskazują, że udział kohabitacji stanowi zaledwie 1% rodzin (Slany 2002). Pojawia się jednak, zjawisko wzrostu liczby związków pozamałżeńskich w Polsce. Badania, jakich dokonano na ogół odzwierciedlają aspekt społecznego, zdrowotnego, ekonomicznego i prawnego funkcjonowania partnerów. Nie należy jednak pomijać psychologicznego aspektu tego zjawiska. Psychologów interesuje na ile związki nieformalne można traktować na równi z małżeńskimi, czy są szansę na ich rozwój, czy gwarantują satysfakcję.

Małżeństwo stanowi zinstytucjonalizowaną formę współżycia kobiety i mężczyzny, nadającą im określone prawa i obowiązki zgodne z normami prawnymi, religijnymi i obyczajowymi. Jedynym rodzajem zależności konstytuującym związek niemałżeński jest, zdaniem Nave-Herz (2003), zależność emocjonalna, a głównym powodem bycia razem (choć niekoniecznie dominującym) jest zaspokajanie potrzeb seksualnych. W innych sferach wspólnego życia partnerzy cenią sobie niezależność, co potwierdzają wyniki badań Forste i Tanfer (1996) oraz Jamieson, Anderson i innych (2002).

Od pewnego czasu termin konkubinat (*con cubare*¹) został przemianowany na kohabitację, ponieważ to pierwsze określenie miało negatywną konotację społeczną. Konkubinat też zastąpiono takimi określeniami jak związek niemałżeński, związek partnerski, wolny związek, wspólnota życiowa, związek alternatywny.

Definicja kohabitacji zakłada ograniczającą wzajemną zależność. Taki związek tworzą dwie osoby płci przeciwnej, które prowadzą wspólne gospodarstwo domowe, utrzymują stosunki seksualne (Foreste Tanfer 1996).

Popenoe i Whitehead (2004, s. 20) określają kohabitację jako stan, w którym nie występuje między partnerami stosunek seksualny, dzielą razem gospodarstwo domowe.

We współczesnej literaturze przedmiotu pojęcie „kohabitacja” rozumiane jest jako

---

¹ Con cubare (łac.) – oznacza tyle, co spać ze sobą

nieusankcjonowane prawnie życie razem partnerów heteroseksualnych (za: Kwak, 2005) i zastępowane jest określeniami takimi, jak związek nieformalny, niezalegalizowany (niepoślubiony), niemałżeński.

Kohabitacja może wyznaczać określone (inne niż w związku zalegalizowanym) warunki wspólnego życia partnerów. Humink (1995, s. 118) uważa, że związki niemałżeńskie stanowią nowoczesne partnerstwo, które określa jako formę stosunków umożliwiających dialogowe interakcje.

Stosunki partnerskie mogą też dobrze funkcjonować bez wymienionych cech i kryteriów. Są pary, które poprzez wzajemne interakcje umacniają i rozbudowują bogaty zestaw pozytywnych i akceptujących zachowań. Badania Booth i White (1980), White i Hatcher (1984), Braun-Gałkowskiej (1985; 2003), Rostowskiego (1987), Schoen i Weinick (1993), Logan, Kern, Curlette, Trad (1993), Holman i współautorów (2001) wskazują na szeroki zakres czynników powodzenia małżeństwa.

Za szczególnie ważną badacze jednomyślnie uznają komunikację. Niezbędne jej komponenty to empatia, bliskość emocjonalna i otwartość, które stanowią o jakości komunikowania i odnoszą się przede wszystkim do par poślubionych. Hahlweg (1996) podkreśla, że stosunki między partnerami określa zarówno jakość, jak i częstotliwość ich komunikowania się.

Za drugi i niezbędny wymiar komunikacji dotyczący bliskich związków interpersonalnych uznano intymność. Stanowi ona o jakości relacji diadycznej odnoszącej się najczęściej do pary heteroseksualnej (Kosińska-Dec, 1999). Wyrazem intymności są werbalne i niewerbalne komunikaty dotyczące określania wzajemnych uczuć (Hahlweg, 1996).

Wskazuje się na dwa rodzaje intymności: poznawczą i fizyczną. Ta pierwsza wiąże się z obrazem samego siebie, druga dotyczy obrazu własnego ciała.

Zbyt głębokie różnice w intymności uniemożliwiają bowiem komunikację i sprowadzają intymność do fascynacji ciałem. Fizyczne potrzeby, przy braku innych form intymności, szybko wygasają. Seksualność jest bowiem odtworzeniem codziennej intymności. Indywidualność, jako druga forma interakcji, odpowiada za rozwój partnerów i zaspokojenie ich potrzeb.

Trzecia forma wzajemnych interakcji to ekskluzywność – rozumiana jako wyłączność i odnosząca się do uprzywilejowanych, będących razem partnerów, oddzielających się jako

para od innych osób. Ekskluzywność wyznacza spontaniczny rozwój związku, zabezpiecza jego stabilność oraz stanowi ochronę indywidualności małżonków.

Intymność i indywidualność jest wspierana ekskluzywnością. Intymność jest ważna dla obu płci, jednakże okazuje się, że mężczyźni otrzymują od swoich partnerek więcej intymności niż one od nich. Wyniki badań wskazują, że potrzeby intymności kobiet nie są całkowicie zaspokajane przez mężów, którzy unikają rozmów na tematy wysoce intymne. Powoduje to, że kobiety dążą do utrzymywania przyjaźni z innymi kobietami w celu zaspokajania potrzeby ujawniania swej intymności (Kosińska-Dec 1999, s. 149).

Ostatni wymiar stosunków partnerskich to zachowania w kłótni. Bada on występowanie negatywnych komunikatów werbalnych, takich jak wzajemne obwinianie się, krytyka, złośliwe uwagi, przekręcanie wypowiedzi partnera, ironia, wyśmiewanie, obrażanie, przypominanie błędów itp. (Hahlweg, 1996).

Konflikty między partnerami mogą wynikać z etapów rozwoju rodziny, w ramach których występują problemy związane z interakcją i dostosowywaniem się do nowych warunków, oraz z czynników zewnętrznych, które mogą mieć również wpływ zakłócający, co spowodowane jest np. brakiem mieszkania, utratą pracy itp. (Perrez, 2000).

Badania potwierdzają, że kohabitujący partnerzy przejawiają większe skłonności do konfliktów, które częściej niż u małżonków kończą się rozstaniem (Thomson, Colella, 1992). Szczególnie mężczyźni kohabitujących cechują wyższe wskaźniki negatywnych interakcji i większe ryzyko agresywnych zachowań niż mężczyźni żyjących w związku małżeńskim (Stanley, Whitton, Markman, 2004).

Dla prawa istnieje nadal określenie konkubinatu oznaczający jednoznacznie współżycie kobiety i mężczyzny wymagające zachowania więzi duchowej, fizycznej i gospodarczej, tak jak to dzieje się w małżeństwie, ale bez legalizacji.

Historycznie ujmując termin konkubinatu oznacza związek, w którym jedno lub oboje partnerzy pozostają w legalnym związku, równoległe funkcjonując w związku nieformalnym, a niektórzy określają to jako ukryta poligamia.

Kohabitacja (*cohabitare*²) oznacza dokładnie to samo co konkubinatu , a więc współżycie mężczyzny i kobiety tak jak w małżeństwie , ale bez legalizacji (Kopalinski 1990). O kohabitacji mówi się także w sytuacji, gdy para w ogóle nie mieszka razem. Jest to tzw. kohabitacja typu LAT (Living Apart Together). Występuje ona wtedy, gdy dwie osoby

---

² *Cohabitare* (łac.) – współmieszkanie

pozostają w intymnym związku, mieszkając osobno. Osoby te świadomie decydują się na wybranie związku bez wspólnego zamieszkania. Związki te bywają określane mianem „dochodzącego konkubinatu” (Biernat, Sobieraj 2007, s.21-22).

Najczęściej kohabitacja bez wspólnego zamieszkania przechodzi w kohabitację, która łączy się ze wspólnym zamieszkiwaniem lub też ulega rozpadowi (Kwak 2005, s.123-125). Tradycyjna nazwa kohabitacja (concubinato) oznacza związek cudzołożnicy. Dzisiaj nie mniej nie więcej oznacza „ wolny związek” , „związek partnerski”, „wspólnota życiowa”, „wspólnota domowa”.

W ujęciu prawnym funkcjonują pojęcia konkubinatu i kohabitacja oznaczające współżycie partnerów (kobiety i mężczyzny). W związku tym wymagane jest zachowanie więzi uczuciowej, fizycznej i gospodarczej, tak jak w przypadku małżeństwa, ale bez legalizacji.

Zjawisko kohabitacji na dzień dzisiejszy może być inaczej definiowane. Wynika to z faktu innej interpretacji przez partnerów. Przejawia się to między innymi brakiem sprecyzowania czasu jego trwania, roli, jaką ma spełniać, ciągłości współzamieszkania itp.

Nieco późniejsze definicje starają się już akcentować różnice między małżeństwem a kohabitacją. Kohabitacja jest współżyciem dwojga ludzi o charakterze niekompletnym, chociażby ze względu na brak wszelkich wad i zalet małżeństwa , nie wymaga deklaracji na całe życie i każdy z partnerów o związku myśli w różnych aspektach (Waite, Joyner 2000). W wąskim znaczeniu oznacza współistnienie partnerów w kohabitacji wyrażający się brakiem ślubu, a pozostający w związku seksualnym, dzielącym wspólnie gospodarstwo domowe (Bartkowski 2006).

Kohabitacją określa się również związek o charakterze randkowym, poprzedzającym zaślubiny. Jeszcze innym rodzajem kohabitacji jest trwały związek jako alternatywa dla małżeństwa, tymczasowa kohabitacja niezakładającego trwałego pożycia, seryjna kohabitacja, związana z sukcesywną zmianą partnerów, czy jak wspomniano wcześniej, związek razem ale osobno (LTA), dobrowolną lub mimowolną separacją (Cross-Barnet 2011).

Bardzo popularną formą kohabitacji w USA jest tak zwane małżeństwo na próbę zawierane na określony czas w celu sprawdzenia siebie, czy nadają się do małżeństwa.

Powszechnie obserwuje się odchodzenie od zawierania związku małżeńskiego na rzecz związków niezalegalizowanych. Zjawisko to powszechne jest nie tylko w USA, ale staje się bardzo powszechne w Europie. Obserwuje się również nie tylko niestabilność

małżeństw, ale także związków partnerskich. Jednym z wielu powodów takiego stanu są wysokie wymagania, wzrost oczekiwań partnerów wobec siebie, szczególnie kobiet w stosunku do mężczyzn.

Wielu autorów zajmujących się problemami rodziny nadal rozgranicza związki małżeńskie od nieformalnych. Neve-Herz (2002) dokonuje porównania i wskazuje na różnicę między tymi związkami.

Małżeństwo: Zakłada trwałe współżycie partnerów; Ma charakter wzajemnych zobowiązań, również rodzinnych; określa zasady funkcjonowania małżonków; dopuszcza dzielenie obowiązków domowych ze względu na płeć; Zaspokajanie potrzeb nie tylko seksualnych.

Kohabitacja: Trwałość zależna jest od partnerów. Czas trwania umowy; rezygnuje z przyjętych ideałów i modeli małżeńsko –rodzinnych; przyjmuje tolerancję i dowolność funkcjonowania partnerów; nie uwzględnia dzielenia obowiązków domowych ze względu na płeć; powodem bycia razem jest zaspokojenie potrzeb seksualnych.

Różnice te wynikają z definicji małżeństwa, które jest zinstytucjonalizowaną formą współżycia kobiety i mężczyzny mające swoją konotację w określonych prawach i obowiązkach oraz usankcjonowaną chociażby religijnie czy też obyczajowo. W związkach nieformalnych tym, co konstytuuje je, to sfera emocjonalna.

Przyczyny kohaitacji

Z zasadniczych powodów skłaniających partnerów do utrzymywania związków partnerskich nieformalnych, to realizowanie wyzwań i obciążenia wieloma zadaniami, oczekiwania wobec siebie, osobisty rozwój związany z aktywnością zawodową i konkurencja na rynku pracy. Zupełnie nie pozostaje obojętny fakt bezrobocia i podmiotowego traktowania pracownika. To, w jaki sposób kształtuje się obecna rzeczywistość społeczna nie sprzyja tworzeniu się związków małżeńskich, dlatego też znakomita większość młodych ludzi decyduje się na kohabitację. Wiele powodów przemawia za tworzeniem związku nieformalnego, ale najbardziej podkreślane są powody związane z wykonywaniem zawodu, konieczność wyjątkowego zaangażowania się w życie zawodowe z obawy przez utratą pracy. Obawy te mogą mieć zasadnicze znaczenie w planowaniu rodziny.

Nie bez znaczenia pozostaje również fakt migracji zarobkowej, która sprzyja tworzeniu się związków nieformalnych, czasowych wyznaczanych okresem pobytu na emigracji jednego z partnerów. Dążenie do komfortu sprzyja też rosnącej liczbie rozwodów i

zawieranie związków nieformalnych. Taki związek daje partnerom poczucie niezależności, dyspozycyjności (Buss 2003; Slany 1990; Kwak 2005).

Zatrudnianie kobiet sprzyja pojawianiu się większych oczekiwań, które przekładają się na ograniczenia w realizacji roli matki. Obywa się to niekiedy kosztem awansu zawodowego, niezależnością finansową i budząca się potrzebą autonomii. Model takiego funkcjonowania i afirmacji kohabitacji prezentują obecnie media, które w sposób chociażby pośredni kreują model życia młodych ludzi. Media kreują niezależny model stylu życia, wysokie oczekiwania, atrakcyjność głównie zewnętrzna. Powierzchność, zewnętrzne walory i gotowość seksualna to niekiedy jedyne kryterium doboru par (Drobnik-Vorobei 2005).

Młodzi ludzie zbyt szybko, po krótkiej znajomości przechodzą do kohabitowania. Decyzje te są podejmowane niekiedy pochopnie, bez zdawania sobie sprawy z konsekwencji takiej formy wspólnego życia.

Jedną z przyczyn podejmowania kohabitacji jest wzorzec wyniesiony z domu rodzinnego. Dzieci z rodzin rozbitych, kohabitujących czy konfliktowych, częściej jako dorośli wybierają kohabitację (King, Scott 2005; Janicka 2006).

Wyniesione doświadczenie z rodziny rozwiedzionej może mieć wpływ młodych ludzi ich stosunek do małżeństwo (Martin i in.2003). Osoby takie rzadko decydują się na zawarcie związku małżeńskiego, a najbardziej zależy im na bliskości. Szczególne znaczenie w tej kwestii ma doświadczenie mężczyzny.

Prowadzone badania na reprezentatywnej grupie mężczyzn w wieku 25-34 pochodzących z pełnych rodzin z zaangażowanym ojcem w wychowanie, dążą do długotrwałych i formalnych związków. Nie ma znaczenia, z jakiej rodziny pochodzi ich matka (Popenoe Whitehead 2004).

Nieprawidłowe wzorce życia rodzinnego mają duży wpływ na poglądy związane z legalizacją związku. Młodzi ludzie nie są dostatecznie przygotowani do dorosłego życia w rodzinie i w związku z tym optują za kohaitacją i przedmałżeński seks (Kapinos 2003).

Charakterystyka osób kohabitujących

W Polsce i innych krajach Europy prowadzono badania związane z dokonaniem charakterystyki osób, które preferują nieformalny związek partnerski (kohabitację). Z badań wynika, że niemałżeńskie związki preferują przede wszystkim młodzi ludzie (Kwak 2005; Reinhold 2010). Jednym z powodów wybierania kohabitacji przez młodych ludzi jest

potrzeba uniezależnienia się od rodziców, demonstrowanie swojej dorosłości i niechęć do całonocnej deklaracji oraz wiek rozpoczęcia życia seksualnego (Leonardo 2010).

Badania wskazują również, że starsze osoby podejmują kohabitację, szczególnie osoby rozwiedzione. Związki takie są bardziej stabilne niż te podejmowane przez młodych. Być może jednym z powodów jest wiek, mniejsze wymagania wobec partnera. Starsze osoby wykazują mniejszą tolerancję dla kohabitacji, ale w sytuacji nieudanego związku rzadziej decydują się na ponowne małżeństwo. Niekiedy wybierają związek typu LAT.

Starsi traktują kohabitację jako alternatywę do małżeństwa, młodzi raczej jako preludium do niego, tak też to traktują kobiety, mężczyźni nie zawsze. Kohabitację wybierają znacznie częściej mężczyźni niż kobiety.

Powody unikania małżeństwa to ograniczenie wolności w porównaniu z sytuacją singla, wolności także seksualnej, aktywności społecznej i wyboru partnerki. Kobiety uważają, że mężczyźni unikają zaangażowania z powodu wygody i bierności oraz dezaprobaty społecznej. Generalnie można stwierdzić, że kobiety pragną małżeństwa, natomiast mężczyźni stałej partnerki i seksu.

To, że związek nieformalny nie ogranicza partnerów obowiązkami i zależnością staje się on atrakcyjny. Dominuje w takim związku niezależność, swoboda, brak zobowiązań. Jednym z powodów kohabitacji od strony mężczyzny jest ich stosunkowo niskie wykształcenie, atrakcyjność na rynku pracy. Na zawarcie związku małżeńskiego decydują się po uzyskaniu pełniej satysfakcji finansowej, pozycji zawodowej (Williams, Kabamalan, Ogena 2007).

Kobiety nie traktują argumentów mężczyzn za istotne. Kobieta zamężna ma znacznie lepszy status społeczny niż partnerka w związku nieformalnym. Od pewnego czasu obserwuje się wśród młodych osób negowanie tego, co tradycyjne, obyczajowe (Nave-Herz 2002; Slany 2006).

Przedślubna kohabitacja a małżeństwo

W obszernej literaturze przedmiotu związanej z kohabitacją wynika, że tego typu związek nie rokuje pozytywnie dla jakości i stabilności związku małżeńskiego (2001; Jamieson 2002; Johnson 2002; Janicka 2011).

Przedślubna kohabitacja według mężczyzn nie wpływa na jakości małżeństwa, natomiast według kobiet może wpływać na ich jakość. Kobiety kohabitujące przed ślubem są

bardziej niezadowolone z małżeństwa. Kohabitacja negatywnie wpływa na pełnioną później rolę ojca, matki i proces adaptacji do trwałego związku.

Istnieje też pozaręczynowa forma kohabitacji jako forma przygotowawcza do małżeństwa i wspólnego życia. Ta forma kohabitacji wyznacza inną jakość i perspektywę związku (Kline i in 2004)

Przedręczynowa forma kohabitacji charakteryzuje się większym nasileniem agresji, negatywnych interakcji, występowaniem nawet przemocy fizycznej. Taka sytuacja może występować także po zawarciu związku małżeńskiego.

Literatura :

- Allert, T. (1998). *Die Familie. Fallstudien zur Unverwüstlichkeit einer Lebensform*. Berlin: Neuwied.
- Aronson, S. R., Huston, A. C. (2004). The mother – infant relationship in single, cohabiting, and married families: A case for marriage? *Journal of Family Psychology*, 18, 1, s. 5-18.
- Biernat, T., P. Sobieraj, *Młodość wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*, Toruń 2007, s. 21-22.
- Booth, A., White, L. (1980). Thinking about divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 42, s.605-616.
- Braun-Gałkowska, M. (1985). *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Braun-Gałkowska, M. (2003). Psychoprofilaktyka życia rodzinnego. [W:] I. Janicka, T. Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Brown, S. I., Booth, A. (1996). Cohabitation versus marriage: A comparison of relationship quality. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 3, s.668-678.
- Bumpass, L. L., Lu, H. (2000). Trends in cohabitation and implications for children's family contexts in the United States. *Population Studies*, 54, s.29-41.
- Buss, D. M. (2003). *Ewolucja pożądania. Jak ludzie dobierają się w pary*. Gdańsk: GWP.
- Chechliński, W. (1981). Kohabitacja – nowe zjawisko życia rodzinnego. [W:] M. Ziemska, A. Kwak (red.), *Funkcjonowanie rodziny a problemy profilaktyki społecznej i resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Clarkberg, M., Stolzenberg, R. M., Waite, L. J. (1995). Attitudes, values, and entrance into cohabitational versus marital unions. *Social Forces*, 74, s.609-634.
- Cohan, C. L., Kleinbaum, S. (2002). Toward a greater understanding of the cohabitation effect: Premarital cohabitation and marital communication. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 1, s.180-192.
- Clarkberg, M., Stolzenberg, R. M., Waite, L. J. (1995). Attitudes, values, and entrance into cohabitational versus marital unions. *Social Forces*, 74, 609-634.
- Cohan, C. L., Kleinbaum, S. (2002). Toward a greater understanding of the cohabitation effect: Premarital cohabitation and marital communication. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 1, s.180-192.

- Cross-Barnet Cherlin A. (2011). Bound by children : Intermittent cohabitation and living together apart. *Family Relations*, 60, s.633-647.
- Droblik-Vorobei T.A.(2005). What college syudents think about problems of marriage and having children. *Russian Education and Society*. 47,s.47-57.
- Forste, R., Tanfer, K. (1996). Sexual exclusivity among dating, cohabiting, and married women. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 1, s.33-47.
- Grzesiuk, L. (1994). *Studia nad komunikacją interpersonalną*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne–Pracownia Testów Psychologicznych.
- Hahlweg, K. (1996). *Fragebogen zur Partnerschaftsdiagnostik (FPD)*. Göttingen–Bern–Toronto–Seattle: Hogrefe, Verlag für Psychologie.
- Hill, P. B., Kopp, J. (2002). *Familiensoziologie – Grundlagen und theoretische Perspektiven*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- .Holman, T. B., Brich, P. J., Carroll, J. S., Doxey, C., Larson, J. H., Linford, S. T. (2001). *Premarital prediction of marital quality or breakup. Research theory and practice*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Humink, J. (1995). *Warum noch Familie*. Berlin: Campus.
- Forste, R., Tanfer, K. (1996). Sexual exclusivity among dating, cohabiting, and married women. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 1, s.33-47.
- Hahlweg, K. (1996). *Fragebogen zur Partnerschaftsdiagnostik (FPD)*. Göttingen–Bern–Toronto–Seattle: Hogrefe, Verlag für Psychologie.
- Jabłoński D., L. Ustasz L.(2001). *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Olsztyn , s. 249.
- Janicka I., T. Rostowska (2004). *Psychologia w służbie rodziny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. [W:] K. A. Scheewind (red.), *Familienpsychologie im aufwind*, Göttinge–Bern–Toronto–Seattle: Verlag für Psychologie.
- Janicka I.(2011). Satisfaction with marriage in the case of prenuptially cohabitating and non-cohabitating couples. W: H. Liberska (red.) *Relations im Marriage and Family: Genesis, Quality and Development*. Budgoszcz, Wyd.UKM, s. 51-65.
- Humink, J. (1995). *Warum noch Familie*. Berlin: Campus.
- Holman, T. B., Brich, P. J., Carroll, J. S., Doxey, C., Larson, J. H., Linford, S. T. (2001). *Premarital prediction of marital quality or breakup. Research theory and practice*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Jamieson, L., Anderson, M., McCrone, D., Bechhofer, F., Steward, R., Li, Y. (2002). Cohabitation and commitment: Partnership plans of young men and women. *Sociological Review*, 50, 3, s.356-377.
- Kahn, J. R., London, K. A. (1991). Premarital sex and the risk of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 53,s. 845-855.
- Kapinos C.,A.(2003). The effect of relationship experiences and parents' attitudes on young adults' views of divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*. 39, 3-4; s. 143-157.
- Kierman, K. (1999). Cohabitation in Western Europe. *Population Trends*, 96, ONS.
- Kirchler, E. (1988). Marital happiness and interaction in everyday surroundings: A time – sample diary approach for couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5, 3, s.375-382.
- Kline, G. H., Stanley, S. M., Markman, H. J., Olmos-Gallo, P. A., Peters, M. S., Whitton, S. W., Prado, L. M. (2004). Timing is everything: Pre-engagement cohabitation and increased risk for poor marital outcomes. *Journal of Family Psychology*, 2, s.311-318.

- Kosińska-Dec, K. (1999). Konstrukcja i właściwości kwestionariusza do badania intymności. *Przegląd Psychologiczny*, 42, 4, s.145-158.
- Kwak, A. (1994). *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s.127.
- Kosińska-Dec, K. (1999). Konstrukcja i właściwości kwestionariusza do badania intymności. *Przegląd Psychologiczny*, 42, 4, s.145-158.
- Kwak, A. (1994). *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Kline, G. H., Stanley, S. M., Markman, H. J., Olmos-Gallo, P. A., Peters, M. S., Whitton, S. W., Prado, L. M. (2004). Timing is everything: Pre-engagement cohabitation and increased risk for poor marital outcomes. *Journal of Family Psychology*, 2, s.311-318.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Logan, E., Kern, R., Curlette, W., Trad, A. (1993). Couples adjustment, life-style similarity, and social interest. *Individual Psychology*, 49, s.456-467.
- Martin M., Specer G. (2003). Expressed attitudes of adolescents toward marriage and family life. *Adolescence*, 36 (150), s. 359-368.
- Michael R., (red.), *Sex, love, health in America*. University of Chicago Press.
- Nave-Herz, R. (2003). *Familie zwischen Tradition und Moderne*. Oldenburg: Bibliothek – und Informationssystem der Universität.
- Perrez, M. (2000). Psychologie des Familien und Paarstress: orschungsentwicklungen. [W:] K. A. Scheewind (red.), *Familienpsychologie im auwind*, Göttinge–Bern–Toronto – Seattle: Verlag für Psychologie.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Popenoe, D., Whitehead, B. (2004). *The State of Our Unions. The national marriage project*. Rutgers: The State University of New Jersey.
- Popenoe, D., Whitehead, B. (2004). *The State of Our Unions. The national marriage project*. Rutgers: The State University of New Jersey.
- Rosmarin S., *Pośrednictwo przy zawieraniu małżeństw. Konkubinaty*, Kraków 1938, s. 151.
- Rostowski, J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa*. Warszawa: PWN.
- Schneewind, K. A. (1999). *Familien – Psychologie*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- Segalen M. (1996). *The industrial revolution: from proletariat to bourgeoisie*, [w:] A. Burguiere, Ch. Klapisch-Zuber, M. Segalen, F. Zonabend (eds.), *A history of the family*, vol. II, Belknap Press, Cambridge, Mass., s.377-415
- Slany, K. (2002). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: Zakład Wyd. NOMOS.
- Stanley, S. M., Whitton, S. W., Markman, H. J. (2004). Maybe I do: Interpersonal commitment and premarital or non-marital cohabitation. *Journal of Family Issues*, 25, 4, s.496-519.
- Slan K. (2008), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków s. 135.
- Schoen, R., Weinick, M. (1993). Partner choice in marriages and cohabitations. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 2, s.408-414.
- Stets, J. E. (1991). Cohabiting and marital aggression: The role of social isolation.

Journal of Marriage and the Family, 53, 3, s.669-680.

Stanley, S. M., Whitton, S. W., Markman, H. J. (2004). Maybe I do: Interpersonal commitment and premarital or non-marital cohabitation. *Journal of Family Issues*, 25, 4, s. 496-519

Thomson, E., Colella, U. (1992). Cohabitation and marital stability: Quality or commitment? *Journal of Marriage and the Family*, 54, 2, s.259-267.

Trost, J. (1977). Nie zalegalizowane współżycie pary. Nowa postać dawnej tradycji. *Problemy Rodziny*, 2, s.8-19.

Tschann, J. M. (1988). Self-disclosure in adult friendship: Gender and marital status

Waite, L. J., Joyner, K. (2000). Emotional and physical satisfaction in married, cohabiting and dating sexual unions: Do men and women differ? [W:] E. Laumann, Michael R., (red.), *Sex, love, health in America*. University of Chicago Press.

White, S. G., Hatcher, C. (1984). Couple complementarity and similarity: A review of the literature. *American Journal of Family Therapy*, 12, 1, s.15-25.

Williams L., Kabamalan M., Ogena N. (2007). Cohabitation in the Philippines: Attitudes and behaviors among women and man. *Journal of Marriage and Family*. 69, s. 1244-1256.